O CARTE REMARCABILĂ DESPRE PAUL GOMA

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar **Iraida CONDREA**
E-mail: iraida.condrea@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6660-526X
Universitatea de Stat din Moldova
© 2026. Drepturile de autor aparţin autorului. Licenţă: CC BY 4.0.

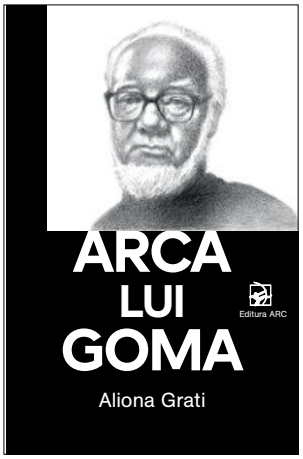
Interesul față de creația și activitatea lui Paul Goma a fost alimentat, în spațiul nostru, în primul rând, de faptul că este basarabean, iar în al doilea rând, de imaginea sa de luptător dârz și consecvent cu dictatura ceaușistă din România.

În 2025 apare lucrarea *Arca lui Goma. Biografia unui scriitor*, semnată de Aliona Grati, critic și istoric literar, profesor universitar, doctor habilitat în filologie. Volumul impunător, de 700 de pagini, reprezintă o valorificare a cercetărilor autoarei despre Paul Goma, întreprinse pe parcursul anilor, la care se adaugă un mare număr de referințe la diverse surse bibliografice, la documente de arhivă, interviuri, texte ș.a.

În mod firesc, apare tentația de a găsi o explicație a titlului acestei lucrări – *Arca lui Goma* – și, chiar fără să vrem, gândul ne duce la relatarea din Biblie despre „Arca lui Noe", care era o *îngrămădire eterogenă* de oameni și animale (în cartea analizată ar fi vorba despre oameni, suplicii, despre concepții și atitudini eterogene), dar care, în pofida tuturor vicisitudinilor, a supraviețuit potopului. Pentru că malaxorul interogatoriilor securiste și al închisorilor ceaușiste poate fi comparat, ca nivel de primejdie și ca număr de victime, cu cel mai devastator potop.

Textele din volumul *Arca lui Goma* se bazează pe documente, cuprind multiple descrieri ale unor întâmplări și fapte reale, or această biografie nu este una romanțată sau pur documentară din mai multe motive.

În primul rând, pentru că toate faptele expuse sunt trecute prin modul de gândire și de viziune al autoarei, chiar dacă aceasta a beneficiat de numeroase publicații temeinice și riguros documentate despre Paul Goma ca, de exemplu: *Paul Goma. Conștiința istorică și conștiința literară* de Flori Bălănescu; *Paul Goma, Cod „Bărbosu". Documente din Arhivele Securității* de istoricul Stejărel Olaru; studiul *Destinul unui disident. Paul Goma* de Mariana Șipoș; *Vocația libertății. Forme de disidență în România 1979–1980* de Ana-Maria Cătănuș ș.a. Și în Republica Moldova s-au realizat interviuri, dialoguri, de ex., reportajul *Acasă la Paul Goma* și materialele video, apărute prin contribuția fraților Oleg și Ghenadie Brega. De asemenea, sunt de menționat interviurile valoroase realizate de Leo Botnaru și Dinu Mihail, precum și selecțiile din arhiva Europei Libere, adunate în două volume de Sergiu Musteață.

Aliona GRATI. *Arca lui Goma. Biografia unui scriitor.* Editura ARC, 2025. 684 p. ISBN 978997501130.

În al doilea rând, pentru că viața și opera lui Paul Goma reprezintă, în opinia autoarei, un traseu biografic unic, atât de diferit de al celorlalți conaționali, încât a apărut „nevoia unei biografii *altfel:* care să nu redea doar faptele, ci să le transfigureze într-o formă cu miez literar și viziune personală" (p. 12). Iar viziunea personală a autoarei este cu atât mai veridică, cu cât se bazează pe o prietenie reală, de ani buni, cu Paul Goma: cei doi se cunoșteau personal, au întreținut o corespondență constantă prin poșta electronică timp de mai mulți ani, iar în 2014 Aliona Grati îi face o vizită lui Paul Goma la Paris, în locuința sa din cartierul Belleville. Vizita multașteptată este descrisă cu emoție de autoare într-un mic capitol de la începutul volumului, intitulat „EXPOZIȚIE. O vizită la Belleville" (pp. 15-23).

Ca să scrii despre Paul Goma, trebuie să te conformezi cumva modului acestuia de a percepe lumea, de a folosi, de a întrețese nuanțele cuvintelor cu o abilitate rar întâlnită (a se vedea extraordinarul său Alfabecedar, ce cuprinde vocabule de tipul *alfabietul, abecedarnic, culturta, debilingv, obscenzur*a ș.a.). Acest specific al scriiturii lui Goma este mereu în atenția

autoarei, care recunoaște: „există împletituri misterioase și realități de cuvinte, cu multiple corelații axiologice, cărora nu le vom căuta niciodată explicațiile, dar care ne vor uimi mereu peste măsură. E și cazul cuvântului *calidor* (care apare ca titlu al unui roman *Din calidor* – n.n. I.C.). Au casele din Basarabia un element arhitectural specific – o prispă cu balustradă din lemn sau o verandă deschisă, ridicată la aproximativ un metru și jumătate deasupra nivelului curții. În alte părți ale românilor, acest element se numește *pridvor, cerdac, verandă* sau *geamlâc*. La Mana, cătunul în care s-a născut Paul Goma, și în majoritatea satelor din centrul Basarabiei, i se spune *calidor.* Etimologic, cuvântul provine din franțuzescul *corridor*, trecut prin rusescul *коридор* și adaptat în graiul moldovenesc – *calidor*. Maria Goma, mama lui Paul, considera că acest cuvânt ar deriva din alăturarea altor două: „Dor" și „Frumos". Explicația ei, para-etimologică și splendidă prin povestea pe care o genera, a căpătat, prin filtrul imaginației fiului său, o nouă nuanță și o altfel de intensitate. Împreună cu cele două valori metafizice – grecescul κάλός (frumos, bun, drept, moral, virtuos, nobil) și românescul *Dor* – începeau să spună povestea de dragoste a doi tineri care aveau să-i fie părinți, construind împreună o „«acasă» cu calidor" (p. 25). A fost necesară această expunere *in extenso* a explicației date de autoare, deoarece romanul *Din calidor* a fost, de fapt, printre primele cărți ale lui Paul Goma, publicate în Republica Moldova, dar și una dintre lucrările cele mai cunoscute publicului larg de la noi.

Textul volumului *Arca lui Goma* este structurat în zece *părți,* fiecare parte având o denumire sugestivă și etalând o anumită secvență cronologică. În felul acesta, cititorul află detalii concrete despre povestea care va urma, de exemplu:, „Partea I. Să te ridici și să fii expulzat din Basarabia rainică (1935–1944)", și nu numai din titlu. Textul constă din narațiuni mai mici, fiecare având propria sa denumire. Astfel, prima parte conține 26 de narațiuni despre originea protagoniștilor (acte de naștere etc.), despre școala primară, ultimul Crăciun acasă, apoi despre statutul și destinul celor refugiați în propria țară. Copilul Paul peregrinând sub ocrotirea mamei din localitate în localitate, pericolul de a fi trimiși înapoi în Basarabia, dificultățile părinților învățători la noile locuri de muncă și multe alte subiecte se desfășoară caleidoscopic, până la finele anului 1949.

Începând cu „Partea a II-a. Când te pui de-a curmezișul, devii un „caz" (1950–1961)", se conturează tot mai intens trăsăturile de caracter definitorii ale lui Paul Goma. Dorința de a scrie, de a deveni scriitor (în sensul deplin al cuvântului) și NEACCEPTAREA – a tot ce este fals, și NESUPUNEREA față de barierele ideologice impuse de regimul totalitar ceaușist. Pentru el încep arestările, interogatoriile dezumanizante, procesele, infernul închisorilor de la Jilava, de la Gherla, unde bătăile și schingiuirile odioase deveneau insuportabile. A scăpat viu din acest infern ca prin minune, dar și-a promis că nu va tăcea și nu-i va uita pe călăi – îi va *ne-uita* și îi va *netăcea* într-o carte.

Ca scriitor, Paul Goma s-a confruntat cu nenumărate piedici, refuzându-i-se publicarea lucrărilor, în special pentru că nu a ezitat să abordeze mai multe teme interzise la timpul respectiv: ocupația sovietică, teroarea comunistă impusă de la Răsărit, rezistența partizanilor din munți, mișcările studențești din 1956, detenția politică. De aceea a debutat târziu – la 31 de ani și două luni Paul Goma publică, în 1966, în revista *Luceafărul* povestirea „Când bate toba", iar în 1968 îi apare un volum de proză scurtă *Camera de alături* la Editura pentru Literatură din București. De aici încolo, disensiunile cu autoritățile, dar și cu mulți colegi de breaslă, precum și interdicțiile de tot felul au făcut ca Paul Goma să aleagă o altă cale de a-și tipări cărțile și de a ocoli cenzura – publicarea în Occident. Primul său roman, *Ostinato*, scris și rescris în mai multe variante la București, a apărut în 1972 în limba franceză, la Editura Gallimard. De asemenea în franceză au apărut *Gherla*, *Garda inversă*, *Patimile după Pitești* (în limba română cărțile au fost publicate după 1990).

Este interesant periplul primului volum din „Ciclul autobiografic", bine cunoscut în spațiul nostru, *Din calidor*, care a fost publicat mai întâi în limba franceză în 1987; în 1991 a fost publicat în limba engleză. Varianta românească a apărut abia în 1990 la Editura Albatros, iar la Chișinău romanul a fost publicat în 1993, apoi în 2010 și 2017 la Editura Lumina. Cartea a fost tradusă și publicată în limba estonă și în limba italiană. Toate sursele despre publicarea cărților lui Paul Goma au fost adunate și sistematizate de doamna Aliona Grati, care a realizat un capitol informativ foarte consistent intitulat „Date despre cărțile lui Paul Goma" (ordonate în funcție de data primei apariții editoriale) (pp. 684-689).

Prin cărțile publicate în Occident, Paul Goma devine cunoscut nu doar în Europa, ci și în întreaga lume, ca un aprig luptător cu sistemul autoritar al lui Ceaușescu, cu opresiunile și practicile antiumane din închisorile comuniste, fiind numit „un Soljenițîn român". Din 1977, după ce, practic, este expulzat din România și pleacă în exil la Paris, pentru Paul Goma începe o nouă etapă a vieții, când poate să vorbească, să scrie, să publice fără frică.

Începând cu „Partea a VI-a. În exilul militant (1977–1989)", Aliona Grati prezintă amănunțit activitățile lui Paul Goma, care aveau misiunea de a face cu-

noscute întregii lumi fărădelegile și crimele împotriva poporului român din perioada conducerii ceaușiste. A fost prezent cu comunicări la numeroase conferințe, la diverse forumuri internaționale (cu călătorii în multe state, inclusiv în SUA, unde a participat la reuniunea Amnesty International), a colaborat activ cu postul de radio Europa Liberă alături de Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, Mihnea Berindei, Maria Brătianu, Mihai Corne și mulți alții.

O prezență remarcabilă în lumea intelectuală de la Paris în acea perioadă a fost Mircea Eliade. Câteva zile, pe care Paul Goma le-a petrecut împreună cu el la Stockholm, aveau să-i rămână în minte ca un dar ales, ca o adevărată binefacere. „Eliade, cu prestigiul său inconfundabil în lumea exilului românesc și cu o experiență vastă de viață trăită departe de țară, își păstra neclintit statutul de eminență intelectuală. Trăia la Paris din 1944, iar scrisul îi devenise axul în jurul căruia gravita întreaga sa existență" (p. 438). În acea perioadă, a apărut o temă care îi preocupa pe toți cei care reprezentau cultura românească la Paris: *criteriul etic în literatură*. Virgil Ierunca spunea despre Paul Goma că anume „curajul lui de a spune adevărul, într-o epocă în care adevărul putea rămâne pentru totdeauna îngropat sub minciună, l-a făcut să fie recunoscut. Iar această recunoaștere, firește, nu putea să nu stârnească invidie printre scriitorii români care nu și-au permis luxul de a merge împotriva regimului Ceaușescu" (p. 413). Acest subiect a fost abordat și de Mircea Eliade, care „a vorbit cu o luciditate dureroasă despre păcatele morale ale scriitorilor din Est, despre tăcerile cumpărate și cuvintele trădate".

Compartimentul de final al cărții, intitulat „Partea a X-a. Un curcubeu pentru Paul Goma (2010–2020)", conține informații despre ultima perioadă a vieții scriitorului și este important de subliniat că, anume în această perioadă, autoarea a întreținut, timp de câțiva ani, o corespondență amicală, călduroasă, binevoitoare, cu Paul Goma prin poșta electronică, la care scriitorul avea acces prin intermediul „ordinatorului" (calculatorului) său. Acest segment temporal al vieții scriitorului poartă amprenta multor discuții, revendicări și reveniri la unele teme dureroase, incomode sau chiar tabu, expuse anterior în paginile „Jurnalelor" sale.

Se remarcă mai accentuat în acest compartiment ideea revenirii la baștină, care este expusă sub diverse aspecte – în capitolele „Basarabia – o rană nevindecată", „Întoarcerea acasă", „Relațiile cu noile autorități", „Iarăși despre întoarcerea acasă a lui Paul Goma" ș.a. Autoarea amintește despre mai multe acțiuni întreprinse în vederea întoarcerii lui Paul Goma în Republica Moldova. La Chișinău, presa anunța cu entuziasm: „Paul Goma vine acasă!" – cu prilejul zilei sale de naștere, când urma să împlinească 75 de ani pe 2 octombrie 2010. Însă nu a fost să fie. S-au tergiversat problemele legate de acordarea cetățeniei, de emiterea de pașapoarte pentru fiul și soția scriitorului, așa că Simpozionul științific „Paul Goma la 75 de ani", organizat de Institutul de Filologie, s-a desfășurat pe 4 octombrie 2010, fără prezența omagiatului.

În cele din urmă, Paul Goma a primit cetățenia și pașaportul Republicii Moldova, dar nu și fiul și soția scriitorului. Astfel că revenirea și planurile legate de activitățile pe care ar fi dorit să le desfășoare la Chișinău (inclusiv gestionarea unui *Centru pentru studierea comunismului în Basarabia și Bucovina*) au rămas doar ca proiecte. „Eu o să mă întorc în Basarabia de partea cealaltă a Pământului" – este o expresie a lui Paul Goma, care figurează ca denumire a unui ultim capitol cu caracter de concluzie al volumului.

Paul Goma s-a stins din viață în noaptea de 24 spre 25 martie 2020 la Paris. S-a încheiat o viață plină de luptă, durere, dezamăgiri și speranțe. Aliona Grati menționează în concluzie: „A fi scriitor, pentru Paul Goma, a însemnat să-și afirme vocea inconfundabilă din acel loc unic și irepetabil în istorie, care i-a fost hărăzit… A însemnat să rămână ancorat în curgerea vie a existenței, încercând prin scris să deschidă spații noi pentru trezirea conștiinței umane".

Volumul *Arca lui Goma* de Aliona Grati a apărut la Editura ARC în 2025, fiind lansat la Chișinău pe data de 2 octombrie 2025, chiar în ziua când scriitorul ar fi împlinit 90 de ani.

Câteva săptămâni mai târziu, pe 11 decembrie 2025, volumul a prilejuit un alt eveniment, desfășurat la Ambasada Republicii Moldova la Paris, în prezența mai multor personalități, conaționalii noștri, acum rezidenți în capitala Franței, ca Olga Căpățînă, Vitalie Vovc, Tatiana Țîbuleac, Dorin Dusciac, Corina Cojocaru, Emilia Burca, Ion Cuba și alții. A fost prezent și Teodor Buzu, pictorul moldovean stabilit la Praga, care a ilustrat două romane ale lui Paul Goma, apărute la Chișinău în 2015: *Bonifacia* și *Roman intim*. Semnificativă a fost prezența fiului regretaților soți Goma, Filip Goma, dar și a domnului Radu Negrescu-Șuțu, unul dintre susținătorii „Mișcării Goma 1977", stabilit și el la Paris.

Arca lui Goma este o carte extrem de riguros documentată, în care se regăsesc nume recunoscute din istoria literaturii române, informații și analize din întregul peisaj literar românesc din ultimii circa 70 de ani. Este o scriitură densă, în care lumea văzută de Paul Goma capătă inflexiuni singulare, al căror sens a fost sesizat cu multă meticulozitate și talent de Aliona Grati, care îl ghidează cu generozitate pe cititorul interesat să pătrundă în esența evenimentelor descrise.